

GIẢI PHÁP XÂY DỰNG THƯ VIỆN SỐ TRƯỜNG ĐẠI HỌC HÀ NỘI

*ThS. Lê Thị Thành Huế**

Tóm tắt: Bài viết tổng quan quá trình xây dựng thư viện số tại Thư viện Trường Đại học Hà Nội với các giải pháp cụ thể về lộ trình triển khai; chiến lược phát triển nguồn lực thông tin; giải pháp cho vấn đề bản quyền; quyền truy cập tài nguyên số và quản trị tài nguyên số. Các giải pháp được áp dụng tại Thư viện Trường Đại học Hà Nội sẽ là kinh nghiệm chia sẻ có ý nghĩa tham khảo đối với các thư viện đại học Việt Nam trong tiến trình xây dựng thư viện số hiện nay.

Từ khóa: Thư viện số; Trường Đại học Hà Nội; Nguồn tin điện tử

Mở đầu

Trong những năm gần đây, chiến lược phát triển thư viện số tại Việt Nam đã và đang trên con đường hiện thực hóa. Sự phát triển mạnh mẽ của công nghệ số trong hoạt động thông tin thư viện đã có những ảnh hưởng tích cực tới các thư viện đại học trong việc triển khai xây dựng thư viện số. Bên cạnh đó, nhu cầu sử dụng thông tin điện tử với các sản phẩm và dịch vụ thông tin điện tử đa tiện ích đã trở thành nhu cầu cấp thiết đòi hỏi Thư viện Trường Đại học Hà Nội (TVĐHHN) phải có chiến lược phát triển phù hợp, chuẩn bị về nguồn lực thông tin điện tử, điều kiện hạ tầng công nghệ, nguồn nhân lực,... từng bước tiến hành xây dựng các sản phẩm và dịch vụ thông tin đáp ứng nhu cầu tin điện tử, phục vụ hoạt động nghiên cứu và đào tạo tại Trường.

Trên cơ sở những vấn đề lí luận về thư viện số, thực tiễn nhu cầu tin điện tử tại Trường trong bối cảnh ngành thông tin thư viện đang đứng trước nhiều thách thức lớn, để tiến hành xây dựng thư viện số, TVĐHHN xác định rõ các công việc cần triển khai như sau:

- Củng cố và hệ thống hóa nguồn tài nguyên thông tin hiện có;
- Xây dựng và tổ chức nguồn lực thông tin điện tử;
- Tổ chức các sản phẩm, dịch vụ thông tin điện tử ;
- Tạo lập cổng thông tin điện tử;
- Xây dựng các chính sách tạo lập, truy cập tài nguyên số;
- Thực thi nghiêm túc luật sở hữu trí tuệ và bản quyền tác giả;
- Nâng cấp và cải tạo hạ tầng công nghệ thông tin của Trường;
- Ứng dụng công nghệ mới, hiện đại phù hợp với thực tiễn TVĐHHN;

* Thư viện, Trường Đại học Hà Nội

- Cải tiến và đổi mới nội dung đào tạo kiến thức thông tin;
- Thay đổi vai trò của cán bộ thông tin thư viện trong kỉ nguyên số.

Theo đó, Thư viện số Trường Đại học Hà Nội được xây dựng sẽ giải quyết được các nhiệm vụ:

- Xây dựng, bảo quản và hệ thống hóa nguồn tài nguyên số tại Trường.
- Cung cấp các sản phẩm và dịch vụ thông tin điện tử hỗ trợ nâng cao năng lực và chất lượng đào tạo.
- Hỗ trợ kiểm soát đạo văn và thực thi luật bản quyền trong nghiên cứu và đào tạo.

Trên cơ sở xác định rõ tầm quan trọng của việc xây dựng Thư viện số, TVĐHHN đã chính thức khởi động Thư viện số với công trình nghiên cứu khoa học “Nghiên cứu xây dựng Thư viện số Trường Đại học Hà Nội” và “Xây dựng phần mềm quản trị CSDL toàn văn”.

Các nghiên cứu của Thư viện đã chỉ rõ được tiềm lực xây dựng Thư viện số của Trường, đưa ra được các giải pháp cũng như đã xây dựng được một hệ thống quản trị tài nguyên số, là sở sở khoa học và thực tiễn giúp Đại học Hà Nội bước dần sang một chặng đường mới - chặng đường xây dựng Thư viện số Trường Đại học Hà Nội.

1. Xác định lộ trình triển khai

Trên cơ sở mô hình thư viện số được xác định, TVĐHHN đã xác định lộ trình triển khai sao cho phù hợp với điều kiện, khả năng thực tiễn của thư viện và Nhà trường đảm bảo tính thực tiễn, tính khoa học và toàn diện nhằm phát triển Thư viện số Trường Đại học Hà Nội một cách có hệ thống và bền vững với 10 bước triển khai:

Bước 1: Nghiên cứu và phân tích mô hình

Bước 2: Củng cố và xây dựng nguồn lực

Bước 3: Xác định công nghệ quản trị tài nguyên số

Bước 4: Xây dựng nguồn lực thông tin điện tử

Bước 5: Xây dựng chính sách và quản lí quyền truy cập tài nguyên số

Bước 6: Xây dựng CSDL toàn văn và người dùng

Bước 7: Tổ chức dịch vụ thông tin điện tử

Bước 8: Xây dựng cổng thông tin Thư viện số Trường Đại học Hà Nội

Bước 9: Đào tạo nguồn nhân lực thư viện số và biên soạn tài liệu tham khảo

Bước 10: Xác định các tiêu chí và lộ trình đánh giá chất lượng hoạt động

2. Phát triển nguồn lực thông tin điện tử

Đối với mỗi cơ quan thông tin thư viện, xây dựng chính sách tạo lập và phát triển nguồn lực thông tin có ý nghĩa đặc biệt quan trọng đảm bảo chất lượng nguồn tin. Để tạo lập và phát triển nguồn lực thông tin điện tử, TVĐHHN đã triển khai các hành động cụ thể:

Số hóa tài liệu

Việc chuyển đổi tài liệu truyền thống sang dạng tài liệu điện tử mất nhiều công sức, đòi hỏi đầu tư tài chính khá lớn. Số hóa một bộ sưu tập tài liệu truyền thống sang dạng số kéo theo rất nhiều vấn đề liên quan như: vấn đề tài chính, vấn đề bản quyền, vấn đề nhân lực thực hiện, công nghệ thực hiện, thời gian triển khai,... Vì vậy, có quan điểm cho rằng, muốn xây dựng nguồn lực thông tin điện tử thì phải số hóa toàn bộ tài liệu có trong thư viện. Đây là một quan niệm không thực tế và không cần thiết. Mặc dù thư viện số có thuận lợi chính hơn hẳn là: Dễ dàng truy cập từ xa, nâng cao hơn năng lực tìm kiếm và phục vụ với dịch vụ có giá trị gia tăng cho người sử dụng. Tuy nhiên, trước khi bắt tay vào việc số hóa một sưu tập, cần phải cân nhắc lựa chọn thật kỹ lưỡng sao cho tài liệu được số hóa đưa vào phục vụ là những tài liệu thực sự cần thiết.

Lựa chọn tài liệu số hóa:

Vấn đề then chốt khi lựa chọn tài liệu số hóa là xác định độ ưu tiên của tài liệu được chuyển đổi. Tài liệu thư viện có thể chia làm ba loại: sưu tập đặc biệt, tài liệu quý hiếm; tài liệu được sử dụng cao, thường xuyên được yêu cầu cho giảng dạy và nghiên cứu; tài liệu có mức độ sử dụng thấp bao gồm tài liệu tham khảo ít dùng thường xuyên.

⇒ *Diện tài liệu ưu tiên số hóa tại Trường Đại học Hà Nội trong giai đoạn hiện nay:* Tài liệu nội sinh; Tài liệu luyện tiếng; Giáo trình, tài liệu tham khảo môn học.

Thu thập nguồn tin điện tử nội sinh

Việc thu thập nguồn tin nội sinh tại TVĐHHN đang được tiến hành chính qui dưới hình thức nộp lưu chiểu. Trên cơ sở văn bản của Trường Đại học Hà Nội qui định về việc thu nhận tài liệu nội sinh, TVĐHHN là đơn vị được giao nhiệm vụ thu nhận, quản lý và tổ chức khai thác loại nguồn tin này. Theo đó, hàng năm, các công trình nghiên cứu, kỷ yếu hội thảo, luận văn, luận án, khóa luận,...thuộc diện tài liệu nội sinh đều được nộp về thư viện bao gồm bản cứng và bản mềm theo qui định. Do đó, việc thu thập nguồn tin điện tử nội sinh tại TVĐHHN khá thuận lợi và đầy đủ.

Thu thập nguồn thông tin điện tử ngoại sinh

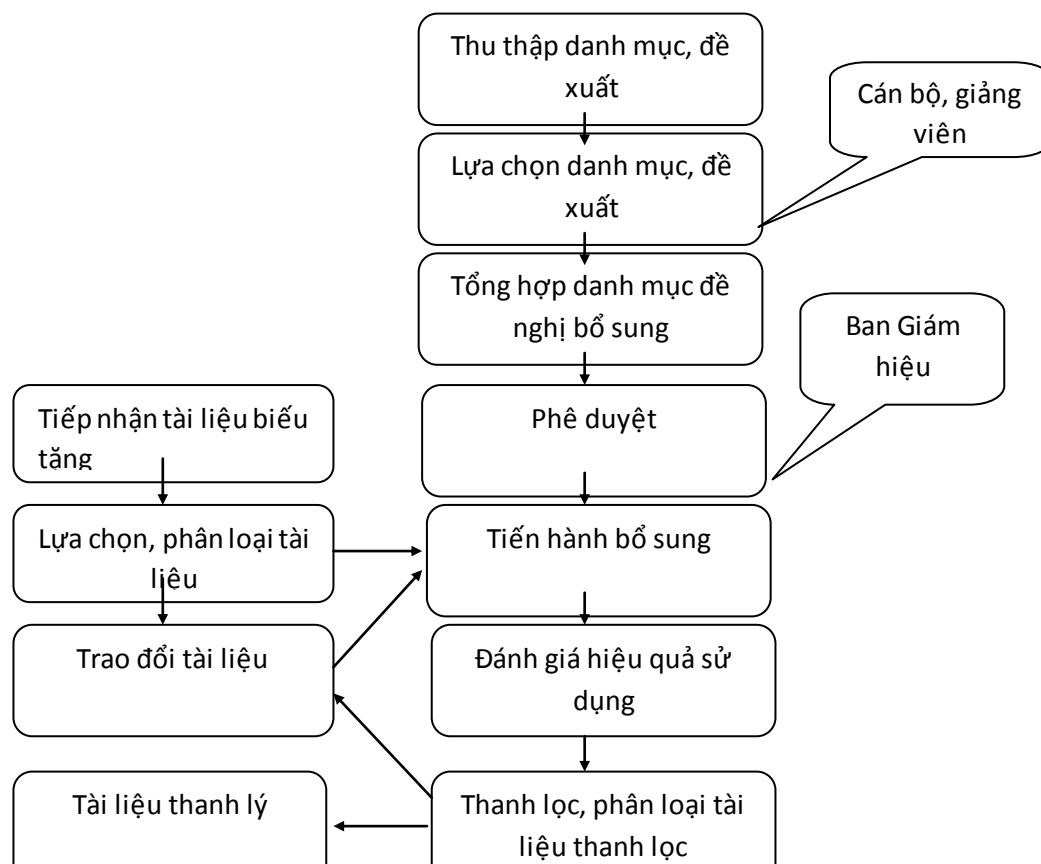
Đứng trước sự tiến bộ không ngừng của ngành xuất bản, đặc biệt là xuất bản điện tử, sự bùng nổ thông tin và sản phẩm thông tin điện tử, giá thành tài liệu điện tử khá cao trong khi kinh phí bổ sung dành cho các thư viện thường ở mức thấp, vấn đề bổ sung tài liệu điện tử luôn là bài toán khó đối với các cơ quan thông tin thư viện. Do đó, để bổ sung vốn tài liệu điện tử một cách hiệu quả, TVĐHHN đã tiến hành xây dựng kế hoạch bổ sung nguồn tài liệu điện tử. Trong đó xác định rõ diện bổ sung, phương thức bổ sung cũng như qui trình tiến hành bổ sung để đảm bảo cho việc bổ sung khoa học, đúng đối tượng, tiết kiệm kinh phí.

Về diện bổ sung: Sách điện tử, tạp chí điện tử, tài liệu nghiên cứu khoa học và tài liệu nghe nhìn là những loại hình được đưa vào diện bổ sung của thư viện; Trong đó xét mức độ ưu tiên trước hết vào các tài liệu phục vụ mục đích học tập, nghiên cứu và giảng dạy trên các chuyên ngành Trường Đại học Hà Nội đang đào tạo, bao gồm: Ngôn ngữ, Công nghệ thông tin, Quốc tế học, Quản trị kinh doanh, kinh tế, tài chính, kế toán, ngân hàng, Du lịch...

Về phương thức bổ sung: TVĐHHN tiến hành bổ sung theo 2 phương thức: Bổ sung độc lập bao gồm bổ sung có trả phí (sở hữu vĩnh viễn hoặc sở hữu quyền truy cập) và bổ sung miễn phí (trao đổi, biếu tặng, miễn phí trên Internet, liên kết); Liên kết bổ sung thông qua hoạt động Consortium.

Qui trình bổ sung:

Trên cơ sở qui trình bổ sung tài liệu nói chung, qui trình bổ sung nguồn tài liệu điện tử tại Trường được thiết lập như sau:

Sơ đồ 1. Qui trình bổ sung tài liệu điện tử ngoại sinh

3. Giải pháp về bản quyền tác giả

Giải pháp cho các nhóm tài liệu theo diện bản quyền:

- *Nhóm tài liệu không có bản quyền*: Theo qui định, các văn bản quy phạm pháp luật, văn bản hành chính, văn bản thuộc lĩnh vực tư pháp và bản dịch chính thức của các văn bản đó. Những tài liệu mang tính chất phổ biến luật pháp, chính sách, đường lối chính trị của Đảng và Nhà nước, tài liệu của các cơ quan hành pháp, lập pháp,...là những tài liệu không thuộc diện bản quyền.

Đối với diện này, TVĐHHN tiến hành lựa chọn và số hóa sang bản điện tử, tiến hành biên mục vào CSDL và phục vụ trực tuyến trên không gian mạng với các dịch vụ của Thư viện số. Đồng thời, cán bộ, giảng viên và sinh viên trong Trường cũng có thể sử dụng bản điện tử hoặc bản giấy của các loại tài liệu thuộc nhóm này trong giảng dạy, học tập.

- *Nhóm tài liệu có bản quyền thuộc về Trường*:

Bao gồm: luận văn, luận án, khóa luận, bài giảng, bài phát biểu, giáo trình, tài liệu tham khảo, công trình và sản phẩm công trình nghiên cứu khoa học, kỹ yếu hội thảo, nội san ngoại ngữ, phần mềm, CSDL, chương trình máy tính được tạo lập bởi cán bộ giảng viên của Trường và từ hoạt động của Nhà trường.

Đối với nhóm tài liệu này, Nhà trường có quyền tổ chức phổ biến và khai thác theo chính sách của Trường, được bảo hộ về quyền tác giả đối với tài liệu.

- *Nhóm tài liệu có bản quyền không thuộc về Trường*:

Nhóm tài liệu này được mua, biếu, tặng, được tạo nên từ các tổ chức, cá nhân ngoài hoạt động của Trường. Tuy nhiên, các điều khoản thỏa thuận trong việc mua, biếu, tặng các tài liệu này đã bao gồm thỏa thuận về quyền tài sản và các quyền được phép liên quan. Mức độ quyền sẽ được quy định tùy theo từng hợp đồng và văn bản kí kết thỏa thuận.

Đối với nhóm tài liệu này, TVĐHHN tiến hành thực thi luật bản quyền theo các điều khoản đã được thỏa thuận. Các tài liệu không có điều khoản cho phép sao chép và

phân phối, chỉ được sử dụng với mục đích phi thương mại với các biện pháp thực thi bản quyền theo luật.

- Các biện pháp chung: Ngoài việc thực thi các qui định về sở hữu trí tuệ và bản quyền tác giả, TVĐHHN tích cực thu thập, nghiên cứu, phổ biến văn bản luật về bản quyền tác giả, áp dụng các biện pháp công nghệ,...trong việc quản lý và thực thi bản quyền tác giả tới đông đảo cán bộ, giảng viên và sinh viên toàn Trường.

4. Xác lập quyền truy cập tài nguyên số tại Trường

Để tổ chức phục vụ, TVĐHHN đã tiến hành phân chia đối tượng và xác định rõ các chính sách truy cập tài nguyên số, trong đó:

Đối tượng truy cập: Đối tượng truy cập tài nguyên số của TVĐHHN được xác định chủ yếu là cán bộ, giảng viên và sinh viên thuộc Trường. Ngoài ra có thể có đối tượng liên kết đào tạo hoặc đối tượng ngoài Trường;

Chính sách truy cập tài nguyên có phân biệt đối tượng: Chia làm 3 đối tượng: Đối tượng được cấp tài khoản truy cập miễn phí, đối tượng cấp tài khoản truy cập có tính phí đối với tài liệu có bản quyền thuộc về Trường, đối tượng không được cấp tài khoản chỉ xem thông tin thư mục về tài liệu.

Tổ chức phục vụ truy cập tài nguyên: Phục vụ tại thư viện Trường, các phòng đọc, tủ sách thành viên và qua mạng Internet đối với người sử dụng đã được cấp quyền truy cập.

Phí dịch vụ, phí truy cập tài nguyên: Mức phí do Nhà trường quy định cho từng đối tượng, cho từng tài liệu có bản quyền thuộc về Trường. Miễn phí đối với tài liệu không có bản quyền, có bản quyền không thuộc về Trường;

Quy trình truy cập tài nguyên: Xác định qui trình từ việc xác lập tài khoản tới sử dụng các sản phẩm dịch vụ của Thư viện số Trường Đại học Hà Nội.

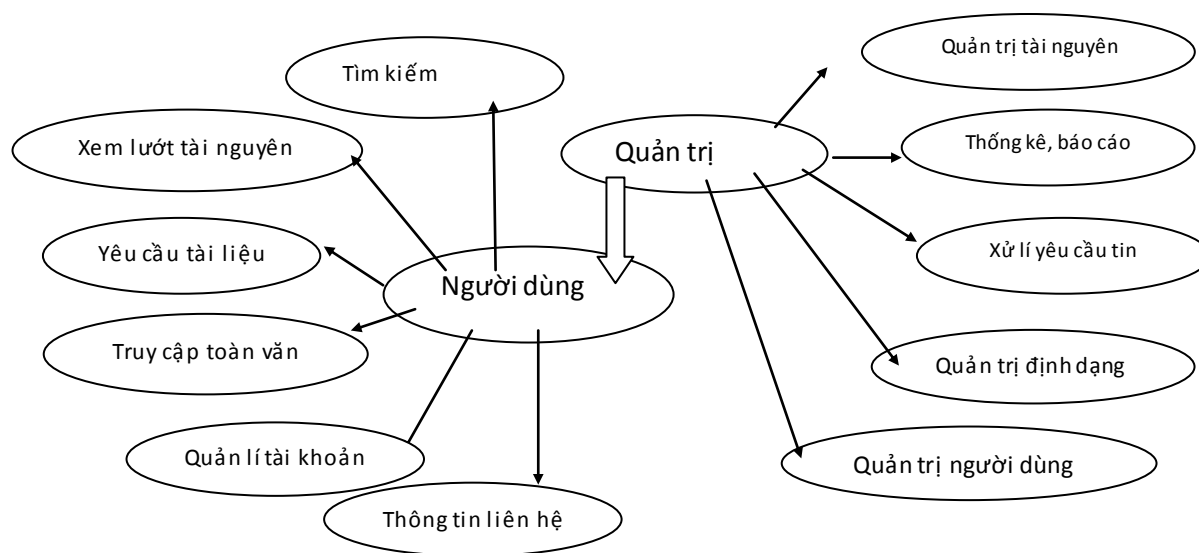
5. Giải pháp công nghệ quản trị tài nguyên số

Trên cơ sở yêu cầu về công nghệ quản trị tài nguyên của mô hình thư viện số, tiềm lực của Trường về công nghệ; trên cơ sở khảo sát thị trường công nghệ quản trị tài nguyên số, TVĐHHN đã lựa chọn sử dụng hệ thống Elib do nhóm nghiên cứu của Thư viện và Khoa CNTT của Trường thực hiện nhằm phát huy thế mạnh về tiềm lực công nghệ, tiết kiệm kinh phí cũng như phát huy tính chủ động trong việc bảo trì, tùy chỉnh và phát triển hệ thống phù hợp với yêu cầu phát triển của thư viện số tại Trường.

Hệ thống chức năng phần mềm Thư viện số - Elib

Hệ thống chức năng trong phân hệ quản trị: Bao gồm các chức năng chính như: Quản lý tài nguyên ; Xử lý tài nguyên; Thống kê, báo cáo; Xử lý yêu cầu tài liệu; Quản lý định dạng văn bản; Quản trị người dùng.

Hệ thống chức năng phân hệ người dùng tin: Bao gồm các chức năng chính như: Tìm kiếm; Xem lướt tài nguyên; Yêu cầu tài liệu; Quản lý tài khoản cá nhân; Liên hệ, hỗ trợ trực tuyến.

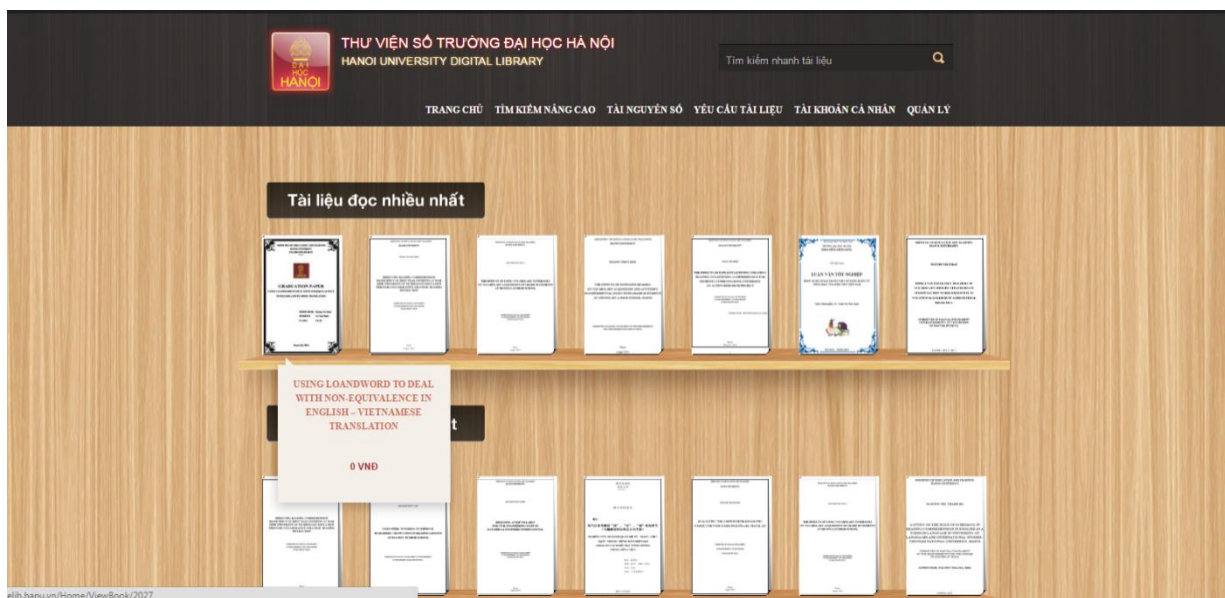

Sơ đồ 2. Tổng quan hệ thống chức năng Elib

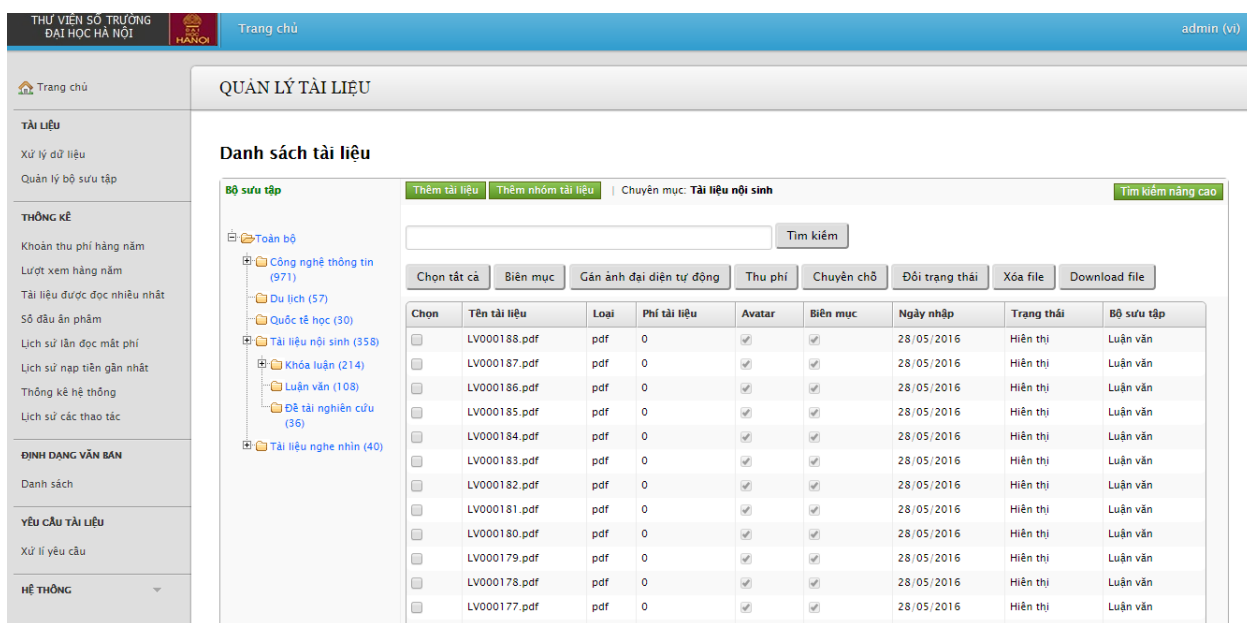
Sau hơn 1 năm học triển khai, hiện nay TVĐHHN đã cơ bản hoàn thành hệ thống Thư viện số của Trường với gần 8000 tài liệu điện tử được đưa vào hệ thống và đang tiếp tục được bổ sung, xử lý. Tài liệu thuộc nhiều chuyên ngành, loại hình đã được chính thức đưa ra phục vụ trên cổng thông tin Thư viện số Trường Đại học Hà Nội:

<http://elib.hanu.vn>

Một số hình ảnh kết quả thực hiện Thư viện số Trường Đại học Hà Nội

Hình 1. Trang thông tin dành cho người sử dụng

Hình 2. Trang quản lý tài liệu dành cho cán bộ thư viện

THƯ VIỆN SỐ TRƯỜNG ĐẠI HỌC HÀ NỘI Trang chủ admin (v)

Trang chủ

Quản lý người dùng

Thêm mới

Tìm kiếm nâng cao

Quản lý khoa chuyên ngành

Xuất dữ liệu ra excel Nhập dữ liệu từ excel

Chọn tất cả Xóa Thay đổi chức vụ Nạp tiền

Lọc theo người dùng: Người dùng Từ khóa: Tìm kiếm Số lượng records mỗi trang: --

Chọn	Mã số sinh viên	Tên tài khoản	Tên	Khoa	Lớp	Hết hạn thẻ	Khóa	Thao tác
☐	1307090091	1307090091	Nguyễn Thị Bích Ngọc	K. NN Italia		31/12/2017	2013-2017	Đổi mật khẩu Xóa Chức vụ Tài khoản Sửa
☐	1407010237	1407010237	Nguyễn Thị Trang	K. NN Anh	3A-14		2014-2018	Đổi mật khẩu Xóa Chức vụ Tài khoản Sửa
☐	2387040001	2387040001	Lê Trà Mi	K. Sau Đại học	1704-23		Khóa 23	Đổi mật khẩu Xóa Chức vụ Tài khoản Sửa
☐	1601234567	1601234567	Tài Khoản Thực Hành	K. Công nghệ - Thông				Đổi mật khẩu Chức vụ Tài khoản Sửa

Hình 3. Trang quản lý người dùng dành cho cán bộ thư viện

Bên cạnh những mặt đã đạt được, để hoạt động thư viện số phát huy hiệu quả, TVĐHHN đã và đang tiến hành chuẩn hóa hoạt động, kiện toàn bộ máy, nâng cấp trang thiết bị, công nghệ, xây dựng hệ thống đảm bảo chất lượng, từng bước đưa TVĐHHN phát triển theo hướng hiện đại, bền vững.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

Tài liệu tiếng Việt

- Đại học Hà Nội (2013), *Qui định về việc quản lý và khai thác nguồn tài liệu nội sinh*, Trường Đại học Hà Nội, Hà Nội.
- Lê Thị Thành Huế (2014), "Nghiên cứu xây dựng Thư viện số Trường Đại học Hà Nội", Trường Đại học Hà Nội, Hà Nội.
- Nguyễn Minh Hiệp (2004), "Thế giới Thư viện số", *Bản tin Thư viện-Công nghệ thông tin*. 4.
- Nguyễn Thị Bích Ngọc (2012), "Vấn đề bản quyền trong Thư viện: Thực tiễn ở Anh và Việt Nam", *Tạp chí Thư viện Việt Nam*. 37.
- Quốc hội nước cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam (2010), Luật sở hữu trí tuệ năm 2005 được sửa đổi, bổ sung năm 2009, chủ biên, Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

6. Trịnh Bảo Ngọc (2012), "Xây dựng phần mềm thư viện điện tử quản lý cơ sở dữ liệu toàn văn", Trường Đại học Hà Nội, Hà Nội.

Tài liệu tiếng nước ngoài

1. Gobinda G.Chowdhury (2001), "Digital libraries and referenceservices: present and future", *Journal of Documentation*,. 58(3).

2. Ian H. Witten, David Bainbridge và David M. Nichols (2010), *How to build a digital library*, Second Edition, Morgan Kaufmann, Boston.

3. Leonardo Candela và các cộng sự. (2011), "The Digital Library Reference Model", *DL. org Project Deliverable*.

4. Marcos André Gonçalves và các cộng sự. (2007), "“What is a good digital library?”– A quality model for digital libraries", *Information Processing & Management*. 43(5), tr. 1416-1437.

5. Raitt, D. (1999), “Some European developments in digital libraries”, in Chen, C-C. (Ed.), *MicroUse*

6. Tefko Saracevic (2000), "Digital library evaluation: Toward evolution of concepts", *Library trends*. 49(2), tr. 350-369.